

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือbud
ของวัดแหลมทอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Literature Analysis of Local Medicine Texts
from Bud Book of Lamthong Temple,
Muang District, Suratthani Province

ณัฐา วิพลชัย¹ | Nattha Wipolchai

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือbudของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน และ 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน

ผลการวิจัยพบว่า ด้านภูมิปัญญาการใช้อักษรและอักขรวิธีของต้นฉบับตำรายาพื้นบ้าน บันทึกด้วยหนังสือbudขาว ด้านภูมิปัญญาการใช้กลวิธีในการบันทึก พบว่าผู้บันทึกได้แสดงกลวิธีการบันทึกตำรายาพื้นบ้านให้มีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน คือ การใช้คำขึ้นต้นสูตรยา การใช้คำลงท้ายสูตรยา และการกล่าวถึงที่มาของตำรับยา ส่วนภูมิปัญญาด้านศิลปะการใช้ภาษา ผู้บันทึกได้เลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในตำรายาพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสม ส่วนใหญ่ใช้คำภาษาไทยที่มีใช้ในภาคกลาง

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

และภาคใต้และใช้คำที่เป็นภาษาถิ่นใต้โดยเฉพาะ นอกจากนั้นผู้แต่งยังได้นำคำศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของตำรายาพื้นบ้านและพิธีกรรมที่ใช้รักษาโรคด้วยด้านคติความเชื่อ พบว่า ตำรายาพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องนรก เรื่องพระกัศสปพุทธเจ้า เรื่องพระรัตนตรัย และคติความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องผี และเรื่องไสยศาสตร์ ส่วนด้านพิธีกรรมได้กล่าวถึงพิธีกรรมการไหว้บูชาครุหมอยา และพิธีกรรมการตั้งเครื่องบัตร์พลี เพื่อเช่นสังเวกแม่ซื้อและกุตผีวิญญาณ

ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือbudของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาการรักษาโรคที่สืบทอดจากอดีตมายาวนาน และเป็นเครื่องมือสำคัญในการจรรโลงวัฒนธรรมท้องถิ่น จรรโลงสถาบันสังคมและควบคุมรูปแบบทางสังคมในยุคเก่าให้อยู่รอด ด้วยความศรัทธาของผู้คนที่มิตต่อตำรายาพื้นบ้าน

คำสำคัญ : ตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านภาษา คติความเชื่อ พิธีกรรม

Abstract

The study aims to analyze local medicine texts from Bud Book of Lamthong temple in Suratthani province. The objectives were to analyze not only language wisdom, but also beliefs value and rituals appeared in local medicine texts.

The finding shows that the wisdom of alphabets using and writing method of the original local medicine textbook recorded in Bud Khao Book. In term of the wisdom in recording, the recorder recorded local medicine texts related to knowledge of folk physician in drug formula prologue, drug formula postscripts, and drug formula background. For the wisdom of language using skill, the recorder selected words in local medicine textbook properly. Most of the words are central Thai dialect, and Southern Thai dialect, and a particular words of Southern dialect were used. Moreover, the writer

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

used Pali-Sanskrit vocabulary which represented the sacredness of local medicine texts and the ritual treatment. In term of beliefs, it was found that local medicine texts reflect the Buddhist beliefs, such as hell, Kassapa Buddha, and the Triple Gems. It is also showed the belief of supernaturalism such as ghosts, and superstition. In term of rituals, the recorder mentioned the worship of teacher of folk physician, and Batplee ritual to sacrifice to the spirits.

To sum up, local medicine texts from Bud Book of Lamthong temple in Suratthani province is a cultural heritage that reflects the wisdom of diseases treating inherited from the past. It is an important tool in cultivating local culture, and sustaining social institutions, and controlling ancient social patterns in order to keep faith in the local medicine texts.

Keywords: Local medicine texts, language wisdom, beliefs, rituals

ความนำ

วรรณกรรมท้องถิ่น จัดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตทางปัญญาของนักปราชญ์ในท้องถิ่นที่สร้างสรรค์งานขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ทั้งด้านความบันเทิงใจ ความรู้ทางโลก และความรู้ทางศาสนา (Thawat Punnothok, 2000: 1) วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญของสังคมแต่ละยุคสมัยในอดีต ทั้งสะท้อนถึงความเป็นอยู่ ความคิดเห็น และความรู้สึกของชนในสังคมทั้งหมดย่อมมองเห็นได้จากวรรณกรรมทั้งสิ้น วรรณกรรมจึงทำหน้าที่เสมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพเหล่านั้นเอาไว้ (Udom Noothong, 1979: 1)

วรรณกรรมท้องถิ่นแบ่งเป็นสองประเภท คือ “วรรณกรรมมุขปาฐะ” หมายถึง วรรณกรรมที่บอกเล่าสืบทอดกันมาด้วยความจำ จากชนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมนั้น ๆ และ “วรรณกรรมลายลักษณ์” หมายถึง วรรณกรรมที่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยบันทึกด้วยภาษาและอักษรที่นิยมในท้องถิ่น

วรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้ มีทั้งศิลาจารึกและเอกสารประเภทตัวเขียนที่ใช้ อักษรไทย และอักษรขอม เขียนลงในสมุดข่อย ชาวใต้เรียกว่า “บุด” หรือ “หนังสือบุด” (Praphon Ruangnarong, 1990: 17) เนื้อหาที่บันทึกในหนังสือบุดจำแนกออกได้หลาย ประเภท เช่น นิทาน คำสอน ตำนาน ประวัติศาสตร์ กฎหมาย พระธรรม แบบเรียน และตำรา ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งตำราดูลักษณะคน ดูลักษณะสัตว์ และตำรายา เป็นต้น สิ่งที่บันทึก ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของคนในท้องถิ่นที่ใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีก รุ่นหนึ่ง สารที่บันทึกสะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความนึกคิด ประเพณี คติความเชื่อ และค่านิยมของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของ (Chuan Petkaew, 1985: 85)

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทตำรายาพื้นบ้าน จัดเป็นแหล่งรวมสรรพวิทยา ทางด้านการรักษาโรคของชาวบ้านแต่โบราณสืบเนื่องกันมา มีทั้งการรักษาโรคด้วย ยาสมุนไพร รักษาโรคด้วยไสยศาสตร์ และการรักษาโดยใช้ทั้งตัวยาและเวทมนตร์คาถาผสมกัน (Suthiwong Phongphaibul, 2004: 459) การดูแลรักษาโรคทั้ง 3 แบบดังกล่าว ต่างต้อง อาศัยองค์ความรู้และประสบการณ์จาก “หมอพื้นบ้าน” ในท้องถิ่นที่สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษ ด้วยวิธีการจดจำ และปฏิบัติสืบทอดกันมาในอดีต แทบทุกวัดในภาคใต้ จะมีตำรายา พื้นบ้าน เก็บรักษาไว้เป็นจำนวนมาก โดยมีพระภิกษุเป็นผู้ดูแลเก็บรักษา และสนใจศึกษาเล่าเรียน คัดลอกนำไปใช้ประโยชน์ ทำให้ความรู้ด้านนี้แพร่หลายอย่างกว้างขวาง ประมาณกันว่า ตำรายาพื้นบ้านมีมากกว่าการบันทึกเรื่องอื่น ๆ คือ ประมาณร้อยละ 60 ของใบลานและ หนังสือบุดที่พบทั้งหมด ภูมิปัญญาด้านนี้ได้ตกผลึก สืบทอดและใช้ประโยชน์มาจนกระทั่ง ปัจจุบัน

ปัจจุบันความเจริญด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการรักษาผู้ป่วย และวงการแพทย์ปัจจุบันหลายแห่งได้เริ่มเปิดกว้างให้ประชาชนรักษาโรค ด้วยวิธีทางการแพทย์ พื้นบ้านมากขึ้น กระแสดังกล่าวทำให้มีผู้สนใจศึกษาวิธี การรักษาโรคตามแบบโบราณกว้างขวางยิ่งขึ้น ตำรายาพื้นบ้านจึงได้รับความสนใจศึกษาค้นคว้ากันอย่างจริงจัง

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ตำรายาพื้นบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีที่บ้านหมอยาพื้นบ้านและตามวัดต่าง ๆ รวมทั้งที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานีจำนวนมากไม่น้อยกว่า 500 - 600 ฉบับ (Chuan Petkaew, Interview: 20th June 2016) เนื่องจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของภาคใต้สมัยโบราณ และเป็นที่ตั้งเมืองเก่า คือ เมืองเวียงสระ เมืองไชยา เมืองท่าทอง เมืองคีรีรัฐนิคม และเมืองพุนพิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ก็มีความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่ หลอมรวมผู้คนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข มีการนำคุณประโยชน์จากธรรมชาติมาใช้ในการบำบัดรักษาโรค จนก่อให้เกิด “หมอพื้นบ้าน” และ “ตำรายาพื้นบ้าน” เป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้น คือ วัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดนี้นอกจากเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนความรู้หนังสือแล้วยังเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านในชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนด้านการรักษาโรคด้วยยาพื้นบ้านของ “หลวงพ่อแบน ธัมมรโต” ผู้เป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงทางด้านหมอยาพื้นบ้าน ในการรักษาโรคทั่วไป โรคกระดูกและเส้นเอ็นให้หายขาดได้ โดยใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน คากาอาคม และความเมตตากรุณา จึงมีผู้คนเลื่อมใสศรัทธาเป็นจำนวนมาก แต่หลังจากท่านมรณภาพก็ไม่มีผู้ใดสืบทอดวิชาการรักษาโรค ชาวบ้านในชุมชนที่มีศรัทธาหลวงพ่อแบน ได้นำตำรายาพื้นบ้านจากที่คัดลอกไว้มามอบให้ทางวัดแหลมทองเก็บรักษาไว้เป็นจำนวนมาก และทุกปีชาวบ้านจะมาร่วมทำพิธีไหว้ครูเพื่อแสดงความกตัญญูต่อหลวงพ่อแบนและปราชญ์ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของตำรายา ในวันพฤหัสบดีที่ 2 ของเดือนมิถุนายน (Phra - athiganphiphat Sirijantho, Interview: 27th July 2016) ตำรายาพื้นบ้านดังกล่าวยังไม่มีมีการปริวรรตและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคตามที่เคยปรากฏในอดีต หากปล่อยไว้อย่างนั้นจะเกิดความสูญหายเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา แล้วชุมชนจะเสียมรดกอันล้ำค่าอย่างน่าเสียดายยิ่ง เพราะหนังสือดังกล่าว นอกจากเป็นที่รวมของสรรพความรู้ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้แล้วยังเป็นศูนย์รวมความภาคภูมิใจของผู้คนในสังคมท้องถิ่นอีกด้วย

ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบการสอนวิชาการวรรณกรรมท้องถิ่น และคติชนวิทยา ได้ตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญในการสืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่น รวมถึงการนำมาใช้ประโยชน์ให้แพร่หลาย จึงสนใจที่จะศึกษาตำราดังกล่าว เพื่อเป็นการวางรากฐาน

ในการเพิ่มพูนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักของผู้คนในชุมชนและองค์กรต่าง ๆ จะได้นำไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการ อันเป็นการตอบสนองนโยบายของมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่มุ่งอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือชุดของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมุ่งปริวรรตเนื้อหาของตำรายาพื้นบ้านเป็นเบื้องต้น วิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาและวิเคราะห์ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านเป็นสำคัญ เพื่อนำสาระจากตำรายาพื้นบ้านมาเผยแพร่แก่ผู้เรียน ผู้สนใจชุมชน และองค์กรต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดตำรายาพื้นบ้านในฐานะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ มิให้เสื่อมหายไปตามกาลเวลา และเพื่อสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน พิษสมุนไพรร ตลอดจนรวบรวมคำศัพท์ที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านเป็นศัพท์านุกรมออกเผยแพร่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือชุดของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือชุดของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิซึ่งเป็นตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือชุดของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 9 เล่ม ซึ่งคัดเลือกจากหนังสือชุดที่มีอยู่จำนวน 15 เล่ม โดยผู้วิจัยพิจารณาจากความสมบูรณ์ของเนื้อหาและตำรับยาที่หลากหลายรวมทั้งพิจารณาภาษาที่ใช้บันทึก มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ระยะก่อนการวิจัย ผู้วิจัยสำรวจเอกสารโบราณ โดยลงพื้นที่ในอำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พูดคุยทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านเป็นเบื้องต้น เพื่อเลือกพื้นที่ซึ่งมีข้อมูลที่จะนำมาใช้ศึกษาวิจัย

ระยะการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยรวบรวมและคัดเลือกต้นฉบับตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือชุดของวัดแหลมทอง ศึกษาประวัติของหลวงพ่อแบน ธัมมโรต ศึกษาบริบทชุมชนวัดแหลมทอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาทางภาษา ตลอดจนคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน รวมทั้งนำต้นฉบับตำรายาพื้นบ้านมาปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน และนำคำศัพท์ที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านดังกล่าวมาตรวจสอบกับพจนานุกรมฉบับต่าง ๆ ทั้งฉบับภาษาไทย ภาษาไทยถิ่นใต้ ภาษาบาลีสันสกฤต และภาษาเขมร จากนั้นนำคำศัพท์ที่ได้มาแยกเป็นกลุ่มเพื่อความสะดวกในการศึกษาที่มาของคำศัพท์ และจัดทำศัพทานุกรม เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลและการทำวิจัย

ขั้นตอนของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 2 ประการ คือ วิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษาที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน และวิเคราะห์คุณค่าด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประมวลสาระสำคัญของเนื้อหาแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การแพทย์พื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่ควบคู่กับสังคมไทยมายาวนาน ผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ทั้งความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สืบทอดเป็นการแพทย์ประสบการณ์ท้องถิ่นที่อิงกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่าง ทำให้เป็นการแพทย์ที่มีเอกลักษณ์และมีความหลากหลายเฉพาะท้องถิ่น (Wichai Chokiwat, 2007: 10) การแพทย์พื้นบ้านเป็นการดูแลสุขภาพตามคติความเชื่อ โดยแบ่งเป็นการแพทย์ประสบการณ์ การแพทย์โหราศาสตร์ และการแพทย์ไสยศาสตร์ เป็นต้น การแพทย์พื้นบ้านมีการถ่ายทอดด้วยวิธีการบอกเล่า สังกะสี และบันทึกในเอกสารโบราณ ได้แก่ จารึก ใบลาน และหนังสือบุค

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านภาคใต้ด้านเวชศาสตร์และเภสัชศาสตร์ ได้บันทึกไว้ในหนังสือและใบลาน มีการเรียบเรียงเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยส่วนใหญ่บันทึกด้วยอักษรไทย ตามสำเนียงภาษาถิ่นใต้ เพื่อให้สะดวกในการอ่านและการจดจำนำไปใช้ ตำรายาพื้นบ้านเหล่านี้เป็นสิ่งที่ "หมอพื้นบ้าน" ใช้ประกอบการรักษา ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติตาม ๆ กันมา อีกส่วนหนึ่งได้มาจากคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธศาสนาและฝ่ายพราหมณ์

(Suthiwong Phongphaibul, 2004: 462) ดังนั้น ตำรายาในแต่ละท้องถิ่นจึงมีส่วนที่เหมือนและคล้ายกัน บางฉบับคัดลอกมาแล้วขาดความสมบูรณ์และผิดเพี้ยนไป จนไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่าฉบับใดลอกมาจากฉบับใด

เนื้อหาสำคัญของตำรายาพื้นบ้านที่พบในท้องถิ่นภาคใต้ ส่วนใหญ่จะตรงกับตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ ซึ่งน่าจะคัดลอกมาจากคัมภีร์ภาษาบาลี Suthiwong Phongphaibul (2004: 464) จึงสรุปว่า ตำรายาพื้นบ้านที่พบในท้องถิ่นภาคใต้ ส่วนใหญ่ผสมผสานกับแนวคิดจากทฤษฎีติภิกษาของพระพุทธศาสนา แต่เนื้อหาอาจแตกต่างกันไปตามธรรมชาติของการคัดสรร นอกจากนี้ ในด้านการจัดบันทึกยังใช้ “อรรถ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ใช้แทนชื่อสมุนไพร คงต้องการให้ผู้ใช้ตำราที่มีสติปัญญาแตกฉานเท่านั้นที่จะสามารถตีความหมายได้ ทั้งเป็นการสงวนอาชีพไว้ไม่ไห้คนทั่วไปเข้าสู่แวดวงได้โดยง่าย สัญลักษณ์ที่เป็นอรรถ เช่น กำแพงเจ็ดชั้น หมายถึง ตะลุ่มนก สรรพดอก หมายถึง น้ำผึ้งรวง พระยาตายหน้าเมือง หมายถึง ผักเสี้ยนผี เป็นต้น อรรถเหล่านี้้อาจแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย (Suthiwong Phongphaibul, 2004: 175) ตำรายาพื้นบ้านบางฉบับจึงมีการใช้ศัพท์ที่เข้าใจยาก และใช้คำภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งหมอยาพื้นบ้านที่ศึกษาจะต้องค้นคว้าองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาในตำรายาพื้นบ้านและสามารถนำไปใช้ได้ถูกต้อง

การใช้ภาษาเฉพาะในตำรายาพื้นบ้านถือเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการตกผลึกทางความคิดของหมอยาพื้นบ้าน ที่ได้จดจำมาจากการศึกษาเล่าเรียน จากครูหมอยาพื้นบ้านหรืออาจเป็นต้นคิดขึ้นเอง ซึ่งสอดคล้องกับ Suthiwong Phongphaibul and Chuan Petkaew (2004: 60) ที่กล่าวว่า ต้นแบบความคิดของภูมิปัญญาที่พบในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาที่เกิดจากความเป็นพหูสูตของผู้แต่งที่รับฟังมาจากผู้อื่นอีกชั้นหนึ่ง ไม่ได้เป็นภูมิปัญญาของตนเองโดยตรง 2) ภูมิปัญญาที่ตกผลึกมาจากจารีตนิยมอันเป็นมรดกของสังคม จนกลายเป็นประเพณีที่ทุกคนต่างยึดถืออย่างเคร่งครัด และ 3) ภูมิปัญญาของผู้แต่งเอง คือ ผู้แต่งเป็นต้นคิด ไม่ได้เอาแบบอย่างจากใคร แต่เป็นความสามารถอันลุ่มลึก เฉพาะตัวของผู้แต่ง ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ที่ได้สะสมมาจนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาใหม่

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภูมิปัญญาทางภาษาในตำรายาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคติความเชื่อและพิธีกรรมที่กลุ่มชนในท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติ ผู้บันทึกได้นำคติความเชื่อและพิธีกรรมในท้องถิ่นมาเป็นองค์ประกอบในการรักษาโรค สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการหลอมรวมมรดกทางวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นกับผู้คนต่างชาติพันธุ์ จนเป็นการสร้างสรรค์ที่ผนวกเอาความเชื่อเกี่ยวกับโลกจักรวาลและคติความเชื่อในศาสนา มาใช้กับชีวิตในสถานการณ์ต่าง ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำรายาพื้นบ้าน เพื่อเป็นฐานคิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาทางภาษาและคติความเชื่อในตำรายาพื้นบ้านภาคใต้โดยตรงค่อนข้างน้อย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในที่นี้จึงครอบคลุมถึงการศึกษารายละเอียดของคติความเชื่อในตำรายาพื้นบ้านภาคอื่น ๆ รวมถึงในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตำรายาพื้นบ้าน ดังนี้

Sakorn Luensakorn (1983) ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ศัพท์สำนวนภาษาในตำรายาแผนโบราณ” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติที่มา ภาษา และความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำรายา ผลการศึกษาพบว่า ภาษาที่ใช้ในบันทึกเป็นภาษาโบราณ ส่วนความเชื่อที่ปรากฏนั้น พบว่าเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น คาถากำกัภัยยา การลงเลขยันต์ ข้อยห้ามเคล็ดต่าง ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิดผลดีในการรักษา และเป็นกำลังใจแก่ผู้ป่วยด้วย

Premwit Wiwatthanaset (1984) ศึกษาวิจัยเรื่อง “วรรณคดีอายุรกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำ บางระกำ พิชณุโลก : การศึกษาวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบทางฉันทลักษณ์” ได้ศึกษาวิเคราะห์เชิงหน้าที่นิยมและแบบแผนทางฉันทลักษณ์” จากมนตร์รักษาโรค จำนวน 60 บท ผลการศึกษาพบว่า ถ้อยคำที่ปรากฏในเวทมนต์คาถาที่เป็นวรรณคดีอายุรกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำนั้น ใช้ถ้อยคำทางจิตวิทยา คือ ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจ มีจิตใจที่เข้มแข็ง ถ้อยคำเหล่านี้ ได้แก่ คำที่กล่าวถึงเทพเจ้า และคำที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

Am - orn Treechan (1985) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาษาในด้านรูปแบบการเขียน ลักษณะการเขียน การใช้ภาษา และคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณ จำนวน 9 ฉบับ ผลการศึกษาพบว่า ตำรายาแผนโบราณมีรูปแบบการเขียนทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง การขึ้นต้นและการลงท้ายเป็นแบบเฉพาะของตำรายา ภาษาและอักขรวิธีมีความแตกต่างจากปัจจุบัน มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องเคล็ดข้อยห้ามต่าง ๆ ความเชื่อเหล่านี้เปรียบเสมือนเครื่องบำบัดทางใจให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นว่า ตนจะหายจากอาการป่วยไข้ได้

Kunchuay Piyawit (1989) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาษาและคติความเชื่อในตำราพื้นบ้านจากวัดบึง ตำบลโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาษา วิธีเขียนและคติความเชื่อจากตำรายาพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า มีความเชื่อเรื่องโรคที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งที่เกิดจากพลังทางไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องการบำบัดรักษาและการป้องกันโรคเหล่านั้น จะต้องให้สัมพันธ์กับสาเหตุของการเกิดโรค ส่วนความเชื่อเรื่องการฟื้นฟูสมรรถภาพเป็นวิธีการสร้างพลังใจให้คนไข้หายเป็นปกติ

Chuan Petkaew (2003) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ในการรักษาบำบัดโรค ศึกษากรณี : จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง” ผลการศึกษาพบว่าการสัมภาษณ์ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ชำนาญในการรักษาโรคของเด็ก โรคเลือดลมสตรี โรคเบาหวาน อาการเกี่ยวกับกระดูก อาการอันเกิดจากพิษสัตว์ต่าง ๆ โรคมะเร็ง อัมพฤกษ์ อัมพาต ไสยศาสตร์ และการทำคลอด เป็นการรักษาที่จดจำสืบต่อกันมาจากตำรายาในหนังสือชุดที่เป็นมรดกมาหลายชั่วอายุคน การรักษาจะดำเนินไปอย่างมีระบบ คือ ตรวจอาการโรค จัดยาให้ตามอาการ เมื่อหายแล้วจะต้องทำพิธีตัดราก และไหว้ครู เพื่อจะได้หายอย่างเด็ดขาด หมอพื้นบ้านทุกคนมีความเชื่อเรื่องศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงมีพฤติกรรมอันเกี่ยวข้องอยู่กับพิธีกรรม การบวงสรวง การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการใช้เวทมนตร์คาถาอย่างแนบแน่นมั่นคง สะท้อนให้เห็นการรักษาโรคของชาวภาคใต้ที่ให้ความสำคัญกับการรักษาเยียวยาทั้งร่างกายและจิตใจ

Sudarath Tanta-ariya (2005) ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา” ผลการศึกษาพบว่า การเขียนตำรายาใช้อักษรวิธีที่แตกต่างจากปัจจุบัน ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน มีการใช้เครื่องหมายต่าง ๆ ประกอบการเขียน ด้านกลวิธีและการใช้ภาษา บันทึกด้วยภาษาร้อยแก้ว เป็นภาษาไทยปนกับภาษาถิ่นใต้ ปรากฏความเชื่อ 2 ประเภท คือ ความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน ปรากฏพิธีกรรม 2 อย่าง คือ พิธีไหว้ครูและพิธีบตรพลีแม่เชื้อ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่า ตำรายาพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการเยียวยารักษาผู้ป่วย มีทั้งป่วยทางร่างกายและทางจิตใจ ตำรายาพื้นบ้านจะบันทึกด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและบันทึกด้วยภาษาที่มีนัยแฝง มีการใช้ภาษาปลุกเร้าจิตใจผู้ป่วย ตลอดจนมีคติความเชื่อปรากฏอยู่ด้วย ทั้งหมดล้วนแสดงถึงภูมิรู้ของหมอพื้นบ้านที่เป็นผู้แตกฉานทางภาษา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาในการบำบัดโรคที่บรรพชนได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาทางภาษา วิเคราะห์คุณค่าด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ผลการวิจัยมีดังนี้

ภูมิปัญญาทางภาษาในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง

ภูมิปัญญาด้านนี้ หมอยาพื้นบ้านแสดงออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

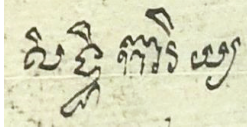
1. ภูมิปัญญาด้านการใช้อักษรและอักษรวิธีของต้นฉบับตำรายาพื้นบ้าน พบว่า ตำรายาวัดแหลมทองทั้ง 9 เล่มนี้ มีรูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีการบันทึกคล้ายคลึงกับตัวอักษรและอักษรวิธีในวรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ คือ ใช้ทั้งตัวอักษรไทยและอักษรขอม ด้านอักษรวิธีมักไม่เป็นไปตามหลักไวยากรณ์ คือ เขียนไปตามเสียงพูด ไม่เคร่งครัดตัวสะกดการันต์ จึงทำให้อักษรวิธีในการบันทึกแตกต่างไปจากปัจจุบัน จึงสรุปอักษรวิธีในการบันทึกได้ดังนี้

1.1 รูปแบบตัวอักษรของตำรายาพื้นบ้านทั้ง 9 เล่ม ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน แตกต่างเฉพาะตำรายาพื้นบ้านบางเล่ม ไม่มีตัวอักษร ข ค ฉ ณ ฎ ฏ และ ฤ และตัวอักษรที่ไม่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านทุกฉบับ คือ ณ ฒ พ และ ฮ ส่วนรูปแบบสระมีใช้เหมือนกันทุกฉบับ

1.2 อักษรวิธีการเขียนของตำรายาพื้นบ้านทั้ง 9 เล่ม มีการบันทึกตามเสียงพูดของท้องถิ่น โดยไม่ได้คำนึงถึงการสะกดอักษรวิธีให้ถูกต้อง และนำเครื่องหมายผันหู (") เครื่องหมายผันทอง (') และเครื่องหมายนิคหิต (°) กำกับเพื่อบอกเสียงสระอะ สระอ และสระโอะ ซึ่งใช้เขียนกำกับพยัญชนะที่ต้องการให้เป็นเสียงสั้น จึงใช้เครื่องหมายทั้ง 3 รูปนี้สลับกันทั้ง ๆ ที่เป็นคำซึ่งเขียนขึ้นในเอกสารเล่มเดียวกัน

1.3 การนำอักษรขอมมาเขียนคำภาษาบาลี ด้วยความเชื่อว่า จะเป็นสิริมงคลต่อผู้บันทึกและเป็นการแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตำรายาพื้นบ้านด้วยดังตัวอย่าง

อักษรในตำรายาพื้นบ้าน

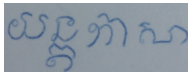
คำปัจจุบัน

สิทธิการิยะ

ภาพที่ 1 : ตัวอักษรขอมไทย

ที่มา : หนังสือชุดตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

อักษรในตำรายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

ยนตกาสา คือ ยัตกาสา

ภาพที่ 2 : ตัวอักษรขอมไทย

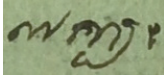
ที่มา : หนังสือชุดตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

นอกจากนั้น การนำอักษรขอมที่เป็นตัวเชิงมาใช้เขียนแทนพยัญชนะตัวสะกดที่เป็นคำภาษาไทยด้วย เป็นการประหยัดเนื้อที่กระดาษสมุด และยังแสดงให้เห็นภูมิความรู้ของหมอยาพื้นบ้าน ผู้คัดลอกด้วยว่า มีความสามารถในการนำอักษรขอมมาประยุกต์ใช้ร่วมกับอักษรไทยได้อย่างถูกต้องและกลมกลืน ดังตัวอย่าง

การวิเคราะห์คำร่ายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อักษรในคำร่ายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

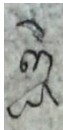
7 คาบ

ภาพที่ 3 : ตัวเชิงอักษรขอมไทยที่ใช้เขียนแทนพยัญชนะตัวสะกด

ที่มา : หนังสือบุดคำร่ายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

อักษรในคำร่ายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

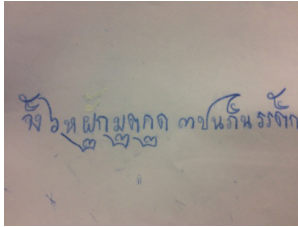
3 นาที

ภาพที่ 4 : ตัวเชิงอักษรขอมไทยที่ใช้เขียนแทนพยัญชนะตัวสะกด

ที่มา : หนังสือบุดคำร่ายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

1.4 การเขียนอักษรเลข เป็นกลวิธีการเขียนที่ปรากฏในหนังสือจินตามณีและ
ปฐมมาลา แสดงว่านักปราชญ์ชาวใต้คัดลอกมาและดัดแปลงขึ้นใช้ตามภูมิปัญญาของตน
ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อปกปิดวิขามีให้สาธารณชน จึงใช้อักษรเลขเป็นรหัสลับที่ผู้รู้ด้วยกัน
เท่านั้นเข้าใจ ดังตัวอย่าง

อักษรในตำรายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

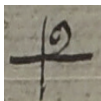
จึงให้ผูกมูตรคุดเป็นพรรคิก
เลข 2 ใช้แทนสระอู เลข 3
ใช้แทนสระเอ เลข 4 ใช้แทน
ไม้หันอากาศ เลข 5 ใช้แทน
สระอี และเลข 6 ใช้แทน
สระไอ

ภาพที่ 5 : อักษรเลข

ที่มา : หนังสือบุดตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

1.5 เครื่องหมายกำกับเพื่อบอกมาตราซึ่งยาสมุนไพร ก่อนการปรุงยาแต่ละ
ขนาน หมอยาพื้นบ้านจะต้องรู้ปริมาณและปริมาตรของตัวยาแต่ละอย่างที่กำหนดไว้ใน
ตำรายา ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจะต้องเข้าใจมาตราซึ่งดวงวัดแบบโบราณที่ใช้ในตำรายา
ประกอบด้วย ไพ เพื่ออง สลึง บาท ตำลึง และชั่ง เพื่อเปรียบเทียบน้ำหนัก เป็นปริมาตรและ
ขนาด ตำรายาพื้นบ้านฉบับวัดแหลมทอง ผู้บันทึกใช้เครื่องหมายตีนครุหรือตีนกา สำหรับ
กำกับน้ำหนักการซึ่งยาสมุนไพร โดยเขียนตัวเลขที่เป็นจำนวนของน้ำหนักไว้ในช่องของ
เครื่องหมายตีนครุหรือตีนกาตามสูตรยาแต่ละขนาน ดังนี้

อักษรในตำรายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

1 บาท

ภาพที่ 6 : เครื่องหมายกำกับเพื่อบอกมาตราซึ่งยาสมุนไพรในตำรายาพื้นบ้าน

ที่มา : หนังสือบุดตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือbudของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อักษรในตำรายาพื้นบ้าน

คำปัจจุบัน

5 บท 2 สลึง

ภาพที่ 7 : เครื่องหมายกำกับเพื่อบอกมาตราซึ่งยาสมุนไพรในตำรายาพื้นบ้าน

ที่มา : หนังสือbudตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองฯ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี (2560)

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านการใช้อักษรและอักษรวิธของต้นฉบับตำรายาพื้นบ้าน
ก่อให้เกิดความรู้วัฒนธรรมการเรียนรู้หนังสือของชาวภาคใต้ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ที่ผสมผสานความคิดความเชื่อ และความสำนึก
ในพระคุณของครูบาอาจารย์และบรรพบุรุษผู้ถ่ายทอดสรรพวิชา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ความมี
คุณธรรมของชาวภาคใต้ในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี

2. ภูมิปัญญาด้านกลวิธีในการบันทึกตำรายาพื้นบ้าน พบว่า หมอยาพื้นบ้าน
ผู้บันทึกตำรับยาแต่ละขนาน มักใช้กลวิธีในการบันทึกเพื่อช่วยให้จดจำองค์ความรู้เกี่ยวกับ
ตำรับยาแต่ละขนานได้แม่นยำ และใช้วิธีการกล่าวถึงความเป็นสิริมงคล กล่าวถึงอำนาจ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ว่าเป็นเรื่องราวที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพกาล เพื่อให้ผู้ป่วย
เกิดความรู้สึกว่ายาสมาณไพรที่ใช้ในการรักษาโรคเป็นของมีค่า สร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วย
รวมทั้งญาติผู้ป่วยด้วย และสร้างความน่าเชื่อถือในการเข้ารับการรักษาแก่ผู้ป่วยอีกด้วย
ภูมิปัญญาการใช้กลวิธีในการบันทึกตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง จำแนกลักษณะได้
ดังนี้

2.1 การใช้คำขึ้นต้นสูตรยา เป็นกลวิธีที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสูตรยา
แต่ละขนาน เนื่องจากการบอกให้หมอยาพื้นบ้านและเภสัชกรพื้นบ้านรู้ว่า เป็นยารักษาโรค
ชนิดใด ได้มาจากตำรายาใด และมีชื่อเรียกว่าอย่างไร ตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง
ปรากฏลักษณะการใช้คำขึ้นต้นสูตรยา จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

2.1.1 การขึ้นต้นด้วยชื่อยาโดยตรง เป็นการบอกให้ทราบว่า ยาขนานนี้มีชื่อเรียกอย่างไร ซึ่งหมอยาพื้นบ้าน มักจะตั้งขึ้นเพื่อสร้างกำลังใจแก่ผู้ป่วย หรือแสดงให้เห็นว่า ยาขนานนี้เป็นสิ่งมีค่า รวมทั้งเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความสับสนในการจำสูตรยาแต่ละขนานด้วย ดังตัวอย่าง ชื่อตำรับยาประภาพเพชร ดังนี้

ยาประภาพเพชร ถ้าไข้ 4 - 5 วันอ้าปากมีขึ้นแล ให้ร้อนนัก
เอาเกสรบัวหลวง 1 เกสรบุรุษนาค 1 สารภี 1 เปลือกเฉียงพรว้า
นางแอ 1 จันทน์แดง 1 จันทน์ขาว 1 ขาดาแดง 1 ยาเจ็ดสิ่งนี้เอา
เสมอภาค น้ำโพลเป็นกระสาย บดเป็นแท่นไว้ละลายน้ำจันทน์
น้ำดอกไม้มกินแก่เชื่อม แก้วสกล แก้อ้าปากมีขึ้น แก้วใช้วิเศษนักแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 444)

2.1.2 การขึ้นต้นด้วยข้อความที่เป็นสิริมงคล ที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อถือในการรักษา ตำรายาใช้คำว่า “สิทธิการิยะ” หมายถึง ขอให้การกระทำจงสำเร็จ เป็นการขอพรให้สิ่งศักดิ์อำนวยการให้ การรักษาโรคประสบความสำเร็จ มีทั้งที่บันทึกด้วยตัวอักษรไทยและอักษรขอมไทย นับเป็นภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านที่เลือกสรรคำที่แสดงถึงพลังความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งย่อมมีคุณค่าทางจิตใจทั้งต่อผู้ป่วยและหมอยาพื้นบ้าน รวมทั้งยังแสดงถึงภูมิรู้ด้านภาษาของผู้บันทึกตำรายาอีกด้วย ดังตัวอย่างตำรับยาบำรุงธาตุ ดังนี้

สิทธิการิยะ ยาสำหรับปลุกไฟธาตุให้บริบูรณ์ เอาราก
เจตมูลเพลิง 1 ตำลึง คือ เตโชธาตุ รากชะพลู 2 บาท คือ
วาโยธาตุ สะค่าน 1 บาท คือ วาโยธาตุ ดีปลี 1 บาท 2 สลึง คือ
ปถวีธาตุ ชิง 1 บาท คือ อากาศธาตุยืนอยู่ ถ้าผู้จะใคร่รู้ว่า
ธาตุสิ่งใดหย่อน หรือเสมอกัน ให้ตั้งอายุ เอากานกาลอันใดสุญธาตุ
อันนั้นหย่อน เตโชสุญหาแรงมิได้ วาโยสุญให้หายใจหอบ อาไป
สุญมักให้กระหายน้ำ ให้เร่งทำยานี้กินเถิด เป็นแก้วหาคามีได้
ยาปินสุกณี ละลายน้ํากระสายต่าง ๆ เมื่อบดเอาน้ำใบเสนียด
เป็นกระสาย แก้วหืดไอ ปั้นเป็นลูกกลอนอมแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 479)

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.1.3 การขึ้นต้นชื่อด้วยประเภทของยา เป็นการจำแนกประเภทของยา ให้เภสัชกรพื้นบ้านได้ทราบลักษณะของยาแต่ละประเภท รวมทั้งอธิบายวิธีการใช้ยา เช่น ยาพ่น ยาทา ยาหลาม ยาต้ม เป็นต้น กลวิธีนี้เป็นการทำให้หมอยาพื้นบ้านสามารถรักษาโรคได้อย่างถูกต้อง ตามที่เจ้าของสูตรได้กำหนดไว้ ดังตัวอย่าง

ยาพ่นพยาธิ ให้เอาใบเฉียงพร้าว 1 รากชะพลู 1 โพล 1
ขมิ้นอ้อย 1 เคี้ยวพ่นเด็กพยาธิจับหายแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 16)

2.1.4 การขึ้นต้นด้วยอาการของโรค เป็นการแจ้งให้ทราบถึงอาการของโรค และบอกอาการของโรคใน 3 ลักษณะ คือ การขึ้นต้นด้วยอาการของโรค เช่น ยาไอ ยามะเร็ง ยาผี การขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยาแก้” “ยาระงับ” และการขึ้นต้นด้วยคำว่า “ถ้า” ดังตัวอย่าง ยาแก้ตานซาง ดังนี้

ยาแก้ตานซาง ให้เอาน้ำประสานทอง 1 ใบกะเพรา 1
จันทน์ขาว 1 เบญจानी 1 ลูกจันทน์ 1 เนระพูสี 1 ใบหนาด 1
กรมช่าง 1 ดิงเหลิ่อม 1 บดทำแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำตาลก็ได้
สุรากก็ได้ กินหายแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 245)

2.2 การใช้คำลงท้ายสูตรยาแต่ละขนาน เป็นการบอกให้ทราบว่า สูตรยาที่ใช้รักษาโรคมี่สรรพคุณดี มีประสิทธิภาพ สามารถรักษาโรคได้จริงและมีการประมาณค่าของยาที่ใช้รักษาไว้ เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความรูสึกมั่นใจในตัวยาที่ใช้รักษา ภูมิปัญญาทางภาษาที่ใช้ คำลงท้ายแต่ละขนานยา เพื่อให้หมอยา ผู้ป่วย ญาติพี่น้องของผู้ป่วย รวมทั้งบุคคลทั่วไปเกิดความมั่นใจในการรักษา เมื่อสภาพจิตของผู้ป่วยไม่วิตกกังวล ย่อมส่งผลดีต่อสภาพร่างกายที่เจ็บป่วยให้มีความแข็งแรงได้ การจำแนกภูมิปัญญาในการใช้คำลงท้ายสูตรยา มี 3 ลักษณะ ดังนี้

2.2.1 ลงท้ายด้วยชื่อของยา เป็นการกล่าวถึงชื่อยาเพื่อให้หมอและผู้ป่วยได้ทราบว่ายานานี้มีชื่อเรียกอย่างไร มีที่มาอย่างไร และเป็นการป้องกันความผิดพลาดในการปรุงเครื่องยาอีกด้วย การลงท้ายด้วยชื่อยามีลักษณะเหมือนกับการขึ้นต้นด้วยชื่อยาต่างกันเพียงนำมากล่าวข้างท้าย ดังตัวอย่าง ยาน้ำมันแก้ลมที่ระบุชื่อยาไว้ตอนท้าย ดังนี้

น้ำมันแก้ลม เอมะรุ่ม 1 พริก 1 ขิง 1 ข่า 1 ข่าเล็ก 1
เจตมูลเพลิง 1 กก 1 เกลือ 1 น้ำมันาว 1 เหล้าซ่ม 1 น้ำมันงา
ทะนານ 1 หุงให้คงแต่น้ำมัน ใส่ก็ได้ ทาก็ได้ ลมจุกเสียดให้เอาสิ่ง
ละจอก **ชื่อนพรัตน์แล**

(Local Medicine Texts, chapter 9)

2.2.2 ลงท้ายด้วยการแจ้งให้ทราบว่ายามีสรรพคุณที่ดี เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจในการรักษา และเชื่อว่า ยานานี้สามารถรักษาโรคได้จริง ถ้อยคำที่ใช้จึงเป็นไปในทางการชี้แนะให้เห็นว่า มีประสิทธิภาพจริง ดังตัวอย่าง การบรรยายสรรพคุณของยาปิดตมุดที่รักษาอาการตกเลือดได้ผลดี ดังนี้

ยาชื่อปิดตมุด แก่ลงท้องตกเลือด ลงแดง เอาทับทิม 1
เบญจกานี 1 ลูกจันทน์ 1 เปลือกลูกมะขาม 1 เปลือกลูกตะเคียน 1
ครึ่ง 1 ชันกตะเคียน 1 ผืน 1 ยานี้บดเอาเท่ากัน บดด้วยน้ำผึ้งรวง
ละลายด้วยน้ำมะเดื่อ ปั้นเท่าลูกพุทรา กินหายแล **เชื่อกันมามาก
แล้ว ทำเกิดประสิทธิแล**

(Local Medicine Texts, chapter 20)

2.2.3 ลงท้ายด้วยข้อความที่เป็นสิริมงคล เป็นการแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อถือ รวมทั้งเป็นการกล่าวถึงครูอาจารย์ตลอด จนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่หมอให้ความเคารพ ส่วนใหญ่จะปรากฏคำว่า “สวาทาย” ซึ่งเป็นคำสุดท้ายในพระคาถาที่หมอเสกยาลงหม้อ นับเป็นภูมิปัญญาของหมอชาวบ้านที่เลือกสรรคำอันแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีคุณค่าทางจิตทั้งต่อผู้ป่วยและหมอผู้รักษา รวมทั้งยังแสดงภูมิรู้ด้านภาษาของผู้บันทึกตำรายาอีกด้วย ดังตัวอย่าง

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระคาถาภูเรียนฤสายฟ้าฟาด ครั้นกูร้องตะหาวด
หัวหลัก แลปาดาน แลทรงเมือง ผีป่าแลผีเรือน หัดตะเคียนจน
แจกแหวกอะหุน ๆ โล ๆ สวาหาย
(Local Medicine Texts, chapter 666)

2.3 การกล่าวถึงที่มาของสูตรยาบางขนาน หมอยาพื้นบ้านผู้บันทึกมักอ้างถึงพระฤๅษี ครูแพทย์ที่มีอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นผู้คิดค้นสูตรยา การเล่าตำนานเหล่านี้เป็นการแจ้งประวัติความเป็นมา เพื่อสร้างพลังศรัทธาและเพิ่มความน่าเชื่อถือให้แก่การรักษา อีกทั้งสะท้อนให้เห็นร่องรอยของอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาตามคติพราหมณ์และพุทธด้วย ตำรายาพื้นบ้าน ณ บั้ววัดแหลมทอง มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของยารักษาขนานต่าง ๆ ดังตัวอย่าง การเล่าที่มาของยาชื่อเยาวนารี ซึ่งรักษาโรคลมที่เกิดขึ้นในคอว่าเป็นยาที่พระฤๅษีคิดค้นขึ้น ดังนี้

ยังมีอีกขนานหนึ่ง ชื่อเยาวนารี ลมนั้นเกิดในคอแล
ให้ลิ้นคางแข็งตัวร้อนดังไฟ ยังมีพระฤๅษีตนหนึ่ง ท่านให้เอากัญชา 1
พริก 1 ส้มกุ่ม 1 ชิงแห้ง 1 สมอเทศ 1 ใบคนที่สอ 1 ใบมะตูม 1 ขอบ
นางแดง 1 ผักแว่น 1 ตานหม่อน 1 ตากแดดให้แห้ง ตำให้ละเอียด
ลูกจันทน์ 1 กระวาน 2 บาท ละลายด้วยน้ำผึ้งรวง กิน 7 วันหายแลฯ
(Local Medicine Texts, chapter 469)

จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาการใช้กลวิธีบันทึกตำรายาพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ของหมอยา ที่ต้องมีความชำนาญและจดจำวิธีการรักษาโรคและสรรพคุณของพืชสมุนไพรอย่างแม่นยำ ซึ่งกลวิธีที่จะทำให้จดจำองค์ความรู้เหล่านี้ได้ คือ การบันทึกในตำรายาต่าง ๆ เพื่อให้หมอยาใช้ในการรักษาโรค และเป็นการใช้ภาษาที่มีพลังสร้างความน่าเชื่อถือในการรักษาแก่ผู้ป่วยอีกด้วย

3. ภูมิปัญญาด้านศิลปะการใช้ภาษาในตำรายาพื้นบ้าน พบว่า หมอยาพื้นบ้านผู้บันทึกตำรายา จะใช้ภาษาอย่างมีศิลปะ หลากหลายมิติ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจรายละเอียดของตำรับยาแต่ละขนานได้ และมีความหมายชัดเจน ตำรายาพื้นบ้าน ณ บั้ววัดแหลมทอง หมอยาผู้บันทึกได้เลือกใช้ถ้อยคำอย่างเหมาะสม ดังนี้

3.1 ใช้คำภาษาถิ่นใต้ในการบันทึก เป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะภาษาถิ่นทั้งด้านเสียงและด้านความหมายของคำ และบันทึกคำตามสำเนียงภาษาถิ่นได้ผสมผสานกับภาษาไทยมาตรฐาน ทำให้ชาวภาคใต้สามารถเข้าใจข้อความของตำรายาได้ ดังตัวอย่าง

คำภาษาถิ่นใต้	ความหมาย
ยิก	ไล่
พรก	กะลามะพร้าว
เหน็ด	เหน็บชา

ส่วนการบันทึกคำตามเสียงสำเนียงถิ่นใต้ ทำให้คำที่บันทึกมีการออกเสียงที่แตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐาน ดังตัวอย่าง

คำในภาษาไทยมาตรฐาน	คำที่บันทึกตามการออกเสียงถิ่นใต้
ดอกไม้	เดอะไม้
ขมื่น	ขี้มื่น
ลูก	โละ

3.2 การใช้คำยืมภาษาบาลีสันสกฤต พบว่า หมอยาพื้นบ้านผู้บันทึกได้เลือกสรรคำภาษาบาลีสันสกฤตที่มีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกับคำในภาษาไทย สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาด้านภาษาของหมอยาพื้นบ้าน ที่สามารถนำคำศัพท์ต่าง ๆ มาพรรณนาพลังความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาและสิ่งเหนือธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การกล่าวถึงครูอาจารย์ผู้ประสิทธิประสาทวิชาเวชศาสตร์ และการใช้เป็นคำเรียกชื่อโรคชื่อสมุนไพรแต่ละขนาน ผู้บันทึกใช้คำยืมภาษาบาลีสันสกฤต ส่งผลทางจิตใจแก่ผู้ป่วย เพราะผู้ป่วยศรัทธาในศาสนา จึงเชื่อมั่นในคำศัพท์เหล่านั้น จนทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่ดีขึ้น มีกำลังใจต่อสู้กับโรคต่อไป คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง มีดังนี้

การใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตเรียกชื่อโรค อาการของโรค อวัยวะ เครื่องปรุงยา และชื่อยาต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

คำภาษาบาลีสันสกฤต	ความหมายเดิม	ความหมายที่ใช้ใน ตำรายาพื้นบ้าน
อดิสาร	ไหลไปอย่างยิ่ง	โรคลงแดงซึ่งเป็นโรคที่ ผู้ป่วยมีอาการท้องเสีย อย่างรุนแรง ถ่ายอุจจาระ เป็นน้ำ เป็นมูก เป็นเลือด อุจจาระมีกลิ่นเหม็นผิดปกติ
พรวตีก สันทาคาธ	จับกันเป็นก้อน จับกันเป็นก้อน	โรคท้องผูก ช็อคลมและเส้นที่จับกัน เป็นกลุ่มเป็นก้อน
บูรณชวร ตรีผลา	โรคเก่าโรคเรื้อรัง ผลไม้สามอย่าง	โรคเรื้อรัง ชื่อกลุ่มหนึ่งของผลไม้ที่ใช้ เป็นสมุนไพร

ภูมิปัญญาทางภาษาในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า การบันทึกตำรายา ผู้บันทึกมักใช้ถ้อยคำตามความถนัดในการออกเสียงตามสำเนียงถิ่นได้ และไม่เคร่งครัดตัวสะกดการันต์ จึงทำให้อักขรวิธีในการบันทึกแตกต่างกันไปจากปัจจุบัน ส่วนกลวิธีในการบันทึก ผู้บันทึกใช้วิธีที่สัมพันธ์กับองค์ความรู้ในการรักษาโรค ทำให้หมออาจจดจำตำรับยาแต่ละขนานได้และสร้างความน่าเชื่อถือในการรักษาแก่ผู้ป่วย ด้วยการใช้คำที่มีความหมายศักดิ์สิทธิ์ขึ้นต้นและลงท้ายตำรับยา และด้านศิลปะการใช้ภาษา ผู้บันทึกได้เลือกสรรถ้อยคำมาใช้อย่างหลากหลายมิติ ทั้งภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาถิ่นใต้ และภาษาบาลีสันสกฤต ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพคล้อยตามและสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ชัดเจน สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาทางด้านภาษาของผู้บันทึกที่สามารถนำคำศัพท์ต่าง ๆ มาสื่อสารให้ผู้คนในท้องถิ่นได้รับรู้ถึงสรรพคุณของพืชสมุนไพรในการรักษาโรค ตลอดจนกระบวนการรักษาโรคชนิดต่าง ๆ ตามแบบอย่างหมอพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

คติความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านจัดเป็นศาสตร์และศิลป์ที่สั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นรูปแบบของการรักษาโรคและดูแลสุขภาพที่มีลักษณะเฉพาะ หมอยาพื้นบ้านได้นำคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการรักษาโรค คติความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของความเชื่อที่เป็นสาเหตุให้เกิดโรค วิธีการรักษาและลักษณะของผู้ป่วย ทั้งเป็นการชี้แนะแนวทางการรักษา เพื่อสร้างพลังใจให้แก่ผู้ป่วยและญาติพี่น้อง ตลอดจนปลูกฝังความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติควบคู่กันไป คติความเชื่อและพิธีกรรมในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง จำแนกได้ดังนี้

1. คติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านฉบับวัดแหลมทอง จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ความเชื่อตามคติทางศาสนา และความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนี้

1.1 คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากสังคมไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนา มาโดยตลอด ในอดีตตัวตนนอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางด้านสรรพวิชากรต่าง ๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน เพราะมีทั้งครูอาจารย์และตำราเรียนต่าง ๆ ผู้ต้องการจะเรียนวิชาใด ๆ ก็ต้องมาเรียนที่วัด ดังนั้นสรรพวิชากรต่าง ๆ ของไทยในอดีต จึงได้หลอมรวมไปกับความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการประกอบกรรมดีละเว้นกรรมชั่ว เรื่องนรกสวรรค์ และบุญกรรม เป็นต้น คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง เป็นคติความเชื่อเรื่องนรก พระพุทธเจ้าในอดีต และพลังพุทธานภาพของพระรัตนตรัยที่มีผลต่อจิตใจของหมอยาพื้นบ้าน ผู้ป่วยและญาติพี่น้องตลอดจนผู้คนทั่วไป ดังนี้

1.1.1 ความเชื่อเรื่องนรก เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนว่า มีอยู่จริง โดยเชื่อว่านรกเป็นแดนที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ จะได้รับทุกขเวทนา ทรมานอย่างแสนสาหัส ในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทองได้แสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนรก ในตอนที่กล่าวถึงโรคลมประเภทหนึ่ง ที่มีอาการรุนแรง เปรียบ

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ดั่งลมที่มาจากนรก แต่ไม่ได้รับบุชต์เจนว่าเป็นนรกขุมใด เพียงแต่กล่าวว่า ผู้ป่วยด้วยโรค
ลมประเภทนี้ จะต้องการรับประทานปู หอย อาหารคาว และมีอาการอวัยวะอ่อนแรง ไม่มี
ความรู้สึก ดังตัวอย่าง

ลมอันหนึ่งชื่อยัน ดั่งลมนั้นมาแต่่นรก ใครเป็นยอม
อยากปูหอย สารพัดของคาว ครั้นมันเป็นให้มากทั้ง 2 ข้าง ให้
องคชาติสั้นยกขึ้นไว้หนักเบาไม่ออก มันให้ล่าคอคคตเบี้ยวมิได้ เป็นปี
1 เสียตีน เสียมือทั้ง 2 ข้างแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 468)

1.1.2 คติความเชื่อเรื่องพระกัศสปพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในอดีต
ตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทองปรากฏคติความเชื่อเรื่องนี้ในตอนที่กำลังถึง การรักษา
แผลถูกงูและสุนัขกัด โดยหมอยาพื้นบ้านจะบริกรรมพระคาถาขณะทำน้ำมันตีให้ตี้มและ
พ่นลงบนปากแผล จากนั้นจะวางมือเหนือแผล ทำท่าหีบและโยนทิ้ง เรียกว่าขั้นตอน
“หีบพิช” เพื่อปิดเป่าให้แผลแห้งและหายจากความเจ็บปวด หมอยาพื้นบ้านจะกล่าวถึง
พลังพุทธานุภาพของพระกัศสปพุทธเจ้าที่ทำให้สัตว์ร้ายเหล่านั้นคายพิษออกจากแผล
ดังตัวอย่าง

คาถาแก้พิษ โอมสิทธิ ครูกูผู้เป็นเจ้า ๓ จึงจะให้กูปิดพิช
อ้ายลำพายจงระส่ำระสายจร โอมครูกูจะปิดพิชหมาบ้า แลงูเห่า
ผีปากเน่า แลปากดำ ตะบองหลา ลำเจียก กูจะปิดทั้งงูเห่า
แลงูตะบองหลา แลตะบองครุ่า ทั้งพรีรัง แลกะปะ ด้วยเดช
พระพุทธิกัศปะ โอมลำพาย มหาลำพาย สรรพลำพาย จงคายพิษไว้
ทั้งสรรพสัตว์ใด ๆ ผู้งผู้มีเขี้ยว แลมีเล็บอันรู้ซบทั้งหลาย กูพ่นพิช
กรองไว้ครั้น กูคายพิชกรองตรงตายจริง ๆ แลเอย จะแก้พิษ
มึงไป โอม อนาคต อนาคต สวาहाฯ

(Local Medicine Texts, chapter 194)

1.1.3 คติความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัย เป็นคติความเชื่อที่หมอยาพื้นบ้าน
นำมาใช้เป็นพระคาถาควบคู่กับการรักษาโรค ตำรับยาหลายขนานที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน
มีพระคาถากำกับไว้ โดยมีทั้งที่บันทึกเพียงพระคาถาเดียว และรวมกันหลายพระคาถา

เมื่อหมอยาทำพิธีกรรมเสกด้วยยาผงหม้อต้ม ต้องบริกรรมพระคาถาตามชื่อที่ระบุไว้ สะท้อนถึงความยึดมั่นในพลังพุทธานุภาพขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ถ่ายทอดผ่านทางพระคาถา ทำให้สามารถบำบัดรักษาโรคให้หายได้และเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วย พระคาถาที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านฉบับวัดแหลมทอง ได้แก่ พระคาถาสักกัฏวาอาการ 32 อิติปิโส สัพพาสี พระเจ้า 5 พระองค์ เป็นต้น

ตัวอย่างการนำพระคาถาอาการ 32 มาใช้รักษาโรคผสมผสานกับยาพื้นบ้านด้วยการเสกด้วยยาผงหม้อ เพื่อรักษาโรคไข้จร ซึ่งเป็นอาการชื่ออย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าโรคแทรกซ้อน ในขณะที่ร่างกายมีโรคเดิมอยู่แล้ว ตำรับยานานนี้ประกอบด้วย เทียนใบทั้ง 5 คือ เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก และเทียนตาตุ๊กแตน เข็มแดง และหัวยาจีน 3 หัว มาเคี้ยวแล้วเสกด้วยพระคาถาอาการ 32 ดังตัวอย่าง

ยาไข้จร เอาเทียนใบทั้ง 5 เข็มแดงทั้ง 5 ยาจีน
3 หัว เคี้ยวให้งวด **เสกด้วยอาการ 32** กินยาต่างน้ำแลฯ
(Local Medicine Texts, chapter 2)

1.2 คติความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวไทยภาคใต้มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ วิทยุญาณ ภูตปีศาจ สิ่งเร้นลับ และคติทางศาสนาที่อยู่เหนือการพิสูจน์ เป็นต้น คติความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก บางเรื่องก็ให้คนอย่างอ่อนกระสอกระสัน เช่น เรื่องจิตวิทยุญาณ ภูพชาติ และเรื่องของการกรรม ซึ่งเป็นเครื่องหลอหลอมจิตใจมนุษย์ให้ประพฤติในทางที่ชอบที่ควร (Suthiwong Phongphaibul, 1978: 109) ความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการรักษาโรคพื้นเป็นเป็นอย่างมาก เพราะผู้คนต่างเชื่อว่า สิ่งเหนือธรรมชาติจะสามารถบันดาลให้ได้ผลสมปรารถนา คติความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง มีดังนี้

1.2.1 คติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นอย่างยิ่ง เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ที่แทรกอยู่ในความเชื่อของชาวพุทธมาช้านาน เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม และพระกฤษี เป็นต้น รวมทั้งคติความเชื่อเรื่องแม่ชื่อ ความเชื่อเหล่านี้สะท้อนให้เห็นบทบาทของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการให้ความช่วยเหลือขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บดังตัวอย่าง คติความเชื่อเรื่องเทพจร ที่กล่าวถึงวิธีการสังเกตชีพจรซึ่งเปลี่ยนไปตามเวลา

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ข้างขึ้นข้างแรม ซึ่งตรงกับคัมภีร์ฉันทศาสตร์ (Ministry of Education, 1999: 57) แต่ในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ได้เปรียบเทียบขีพจรเป็นเทพจร อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรับประทานยาตามวันเวลาที่เทพจรสถิตอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จะทำให้หายจากโรคได้ ดังตัวอย่าง

สิทธิการิยะ ถ้ากินยารำลึกทายพึงรู้เหตุ ถ้าเดือนขึ้นค่ำ
เทพจรอยู่ตีนกียาตีนัก ขึ้น 2 ค่ำ เทพจรอยู่หลังตีน กียาตี 3 ค่ำอยู่หัว
กียาตี 4 ค่ำอยู่แขนกียาตี 5 ค่ำอยู่ลิ้นกียามักให้ราก 6 ค่ำอยู่
ในต้วกียามักให้เคลื่อนในท้อง 7 ค่ำอยู่แข่งตีนักแล 8 ค่ำอยู่
ท้องน้อย กียาไม้ได้ 9 ค่ำอยู่มือกียาตี 10 ค่ำอยู่ต้วมิติ กียาตีขึ้น
ปะอก 11 ค่ำอยู่ผมกียามักราก 12 ค่ำอยู่คางมักให้สะท้อนในใจ
13 ค่ำอยู่มือดีตีนัก 14 ค่ำตีนจะลำบากนัก 15 ค่ำอยู่ท้อง
อยู่หัวใจ จะตายแล ฯ แรมค่ำ 1 เทพจรอยู่ตีนกียาตีนัก แรม 2 ค่ำ
อยู่หลังตีนกียาตีนัก แรม 3 ค่ำอยู่สะดือกียาย่อมสลบ 4 ค่ำอยู่
ผมกียาจะตาย 5 ค่ำอยู่ลิ้นกียามีติ้มราก 6 ค่ำอยู่หัวกียา
ย่อมเป็นพยาธิ 7 ค่ำอยู่ต้วกียาย่อมปวดหัวใจ 8 ค่ำอยู่อกมิติ
กียาจะตาย 9 ค่ำอยู่ย่างกียาย่อมมารลง แรม 10 ค่ำอยู่แขนกียา
พลันลง 11 ค่ำอยู่มือกียาตีนัก 12 ค่ำอยู่จุมูกกียาตีนัก 13 ค่ำอยู่
นมกียาพยาธิพลันหาย 14 ค่ำให้แก้ด้วยยานี้ เอารากพุงพั้ง 1
รากกะเฉด 1 รากชุมเห็ดเทศ 1 ฝนกียาหายแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 813)

1.2.2 คติความเชื่อเรื่องผี เรื่องนี้เชื่อว่า ผีมีอำนาจต่อชีวิตมนุษย์ สามารถทำให้เกิดการเจ็บป่วยและถึงแก่ชีวิตได้ เมื่อมีคนป่วยไข้หนัก จนยากแก่การรักษา ชาวบ้านมักเชื่อว่า น่าจะถูกผีกระทำ หรือเมื่อคนไข้มีอาการเสียชีวิต ชาวบ้านก็มักจะเชื่อกันว่า ถูกผีเข้าสิง การรักษา หมอพื้นบ้านจะใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การรักษาด้วยยาสมุนไพร การรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ ดังตัวอย่าง วิธีการรักษาผู้ป่วยที่ถูกผีสิง จนเกิดอาการเจ็บป่วย หมอยาพื้นบ้านจะใช้พืชสมุนไพรบดละเอียดแล้วบริกรรมพระคาถาโอองการพุทธรจักร เพื่อกำข่าผี หรือปัดเป่าให้ผีออกไป แล้วนำไปติดไว้ที่ประตูบ้านเรือน หัวบันไดบ้าน ผีจะไม่กล้าเข้ามาทำร้ายผู้ป่วยได้อีก ดังนี้

ยาฆ่าฝีไม้ ฝีชาย เอาใบฟ้าผ่า 1 ฝีพาย 1 ฝินาย 1
 กำจัด 1 กำจาย 1 เขาควายขาว 1 รากสะแก 1 รากเสนียด 1
 ผักเสี้ยนผี 1 สาบแร้ง 1 สาบกา 1 มะงั่ว 1 ไพล 1 ชิง 1 ข่าทั้ง 2
 บดละเอียดเสกด้วยพุทธรักษา ถ้าฝีไม้ให้ละลายน้ำมะงั่ว น้ำ
 มะนาวก็ได้ ถ้าฝีพราย ฝีชาย ละลายน้ำไพล ถ้าฝีตายโหง
 ละลายน้ำข่า ถ้าฝีแอบ ฝีแฝง ละลายน้ำชิง ฝีทนมได้เลยฯ
 ทาปากประตูหัวบันได ฝอยูมิได้เลย ฝีเรื้อน ฝีหัว ฝีศาลหนึ
 เอายาไปไว้ที่เปรวฝีหนึหมดแล อยูมิได้เลยฯ

(Local Medicine Texts, chapter 879)

1.2.3 คติความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ คติความเชื่อนี้ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต
 ของชาวภาคใต้ทุกช่วงวัย ตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง กล่าวถึง วิธีการปรุงยาด้วย
 พิษสมุนไพรรักษาผู้ป่วยที่สงสัยว่า ถูกกระทำทางคุณไสยให้รับประทานดูว่า ถูกทำคุณไสย
 ชนิดใด เป็นการเรียนรู้ขนานยาของหมอพื้นบ้าน ที่สอนผู้สืบทอดให้เรียนรู้ว่า
 อาการป่วยที่ถูกคุณไสยจะมีอาการแตกต่างกัน เช่น ถ้าตีหมาหม้อแล้วอาเจียน ถูกทำ
 คุณไสยด้วยกระดูก ถ้ามีอาการร้องรำถูกทำคุณไสยด้วยฝีพราย ถ้ามีอาการเจ็บปวดตามตัว
 ถูกทำคุณไสยด้วยกะลามะพร้าว ถ้าปวดศีรษะ ถูกทำคุณไสยด้วยเหล็ก ถ้ามีอาการร้อนใจ
 ถูกทำคุณไสยด้วยปลา ถ้ามีอาการเสียวจรีต ถูกทำคุณไสยด้วยพรมโหด ถ้ามีอาการหอบ
 ถูกทำคุณไสยด้วยหนัง ถ้าอาการน้ำลายไหลออกตามปาก ถูกทำคุณไสยด้วยหอยโข่ง และ
 ถ้ามีอาการจุกเสียด ถูกทำคุณไสยด้วยไขไก่ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ถ้าลองให้รู้จักว่า ทำด้วยอันใด เอารากกะชาย 1
 รากจอก 1 รากน้ำข้าว 1 รากไม้เท้ายาม่อม 1 ตำเอาน้ำให้กิน ถ้า
 ทำด้วยกระดูกให้รากแล ถ้าทำด้วยขมิ้นให้เรือแลฯ
 ถ้าทำด้วยฝีพรายให้ร้องรำแลฯ ถ้าทำด้วยพริกให้เจ็บน้กแลฯ ถ้าทำ
 ด้วยตะกั่วแล่นขึ้นสันหลังแลฯ ถ้าทำด้วยเหล็กให้เจ็บหัวน้กแลฯ ถ้า
 ทำด้วยปลาให้ร้อนหัวใจแลฯ ถ้าทำด้วยพรมโหดให้ลิ้มสมฤติแลฯ
 ถ้าทำด้วยหนังให้หอบพกแลฯ ถ้าทำด้วยหอยโข่งให้น้ำลายไหลออก
 ตามปากแลฯ ถ้าทำด้วยไขไก่ให้จุกเสียดแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 816)

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. พิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง เป็นพิธีกรรมด้านการรักษาโรคแบบพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชนในสังคมท้องถิ่น พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญต่อสังคมท้องถิ่น เช่น เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างกำลังใจจากการศึกษาตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทองพบว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาโรค จำแนกได้ 2 ประเภท คือ พิธีกรรมการไหว้ครูและพิธีกรรมการทำเครื่องบัตร์พลี ดังนี้

2.1 พิธีกรรมการไหว้ครู หมอยาพื้นบ้านเชื่อว่า ตำรายาพื้นบ้านเป็นตัวแทนของครูหมอชาติถ่ายทอดสรรพวิชาในการรักษาโรคให้แก่ศิษย์ ดังนั้น จึงต้องมีการไหว้บูชาครูหมอชาติ เพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูอาจารย์ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้จนทำให้ประสบความสำเร็จ และเจริญรุ่งเรืองในทุกวันนี้

ตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง พบว่ามีบทไหว้บูชาครูในตำรับยาบางขนานเท่านั้น ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ การไหว้ครูหมอชาติทั่วไป ไม่ได้ระบุนามเจาะจง และการไหว้ครูหมอชาติระบุนามเจาะจง ดังนี้

2.1.1 การไหว้ครูหมอชาติไม่ได้ระบุนามเจาะจง เป็นการไหว้ครูหมอชาติทั่วไป ที่ได้ผลิตตำรับยาขึ้นรักษาโรค ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีคุณต่อหมอยามาจนถึงปัจจุบัน และไหว้ครูและสิ่งที่เคารพนับถือ คือ พระรัตนตรัย เทพเจ้า พระฤๅษี 8 องค์ หมอชิวโกมารภักดิ์ พระอุปัชฌาย์ ครูหมอชาติที่นับถือกันมาตามสายตระกูล และครูหมอชาติคิดค้นยาขนานที่ได้นำมารักษาในการไหว้ครูจะกล่าวถึงเครื่องบูชาครูกับพระคาถาที่ปรากฏในตำรายาเป็นสำคัญ แต่จะไม่กล่าวถึงชื่อของครูหมอชาติไว้ ดังตัวอย่าง การปรุ้งยารักษาโรคริดสีดวงน้ำ ได้กล่าวถึงสิ่งที่เคารพนับถือว่า “แลพลีจงดี” หมายความว่า จงทำการไหว้บูชาสิ่งที่เคารพนับถือให้จงดี ดังนี้

ยาแกัริดสีดวงน้ำ ผู้นั้นให้ลงห้องกลางคันทันหนักกว่า บางวันให้เย็นแห้ง ก็ชื่อว่า ริดสีดวงน้ำแลฯ ให้คนผู้นั้นพอมเหลืองสิ้นแรง ให้ทำยานี้แก่ ผู้ใดกินเหล่าพระยา ดังนี้ชื่อว่า ศรีทินกะวาริ คะตองทั้งก็ว่า ถ้าเป็นดังนี้ถึง 3 ปี 4 ปี ตายแลฯ ทำยานี้กินเถิด ให้เอาพริก 1 ตำลึง ชิง 1 ตำลึง ขมิ้นอ้อย 2 ตำลึง เปลือกทองหลางโอบมน 2 ตำลึง ยาทั้งนี้ ตากแห้งตำผง ละลายน้ำร้อน กินวันละ 6 สลึง แลพลีจงดี ตีค่าไว้ชั่งทอง 1 ได้เชื่อมามากแล้วแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 32)

2.1.2 การไหว้ครูหมอยาที่ระบุนามเจาะจง เป็นการไหว้บูชาครูหมอยาที่ประสาทวิชารักษาโรค ก่อนเริ่มรักษาผู้ป่วย ด้วยการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า พระรัตนตรัย และระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ บิดามารดาเพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนการรักษาโรคแก่ผู้ป่วย การไหว้ครูหมอยาที่มีการกล่าวนามของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูอาจารย์นี้ หมอยาพื้นบ้านจะถวายรูปเทียน หมากพลู ดอกไม้ เป็นเครื่องบูชา ดังตัวอย่าง

คาถาถวายหมากพลู ดอกไม้ รูปเทียน ขวาลา บูชาตรา
ท้าวเวสสุวรรณ แล**อัญเชิญพระพรหม**เจ้าเอ๋ย เสด็จมาอยู่มือซ้าย
อัญเชิญพระนารายณ์เสด็จมาอยู่มือขวา **อัญเชิญนางคงคา**
เสด็จมาเป็นน้ำลายปาก **อัญเชิญพระยานาค**เสด็จมาอยู่เป็น
สร้อยสังวาล **อัญเชิญพระกาฬ** เสด็จมาอยู่หัวใจของข้าพเจ้า ทำสิ่งใด ๆ
เอาคุณพระพุทธรูปเจ้า **เอาคุณพระธรรม** **เอาคุณพระสังข์คุณัง**
เอาคุณบิดามารดา **เอาคุณพระพุทธรูปอาจารย์** ทั้งคุณ**ท้าว**
เวสสุวรรณ **ท้าวพันตา** ทั้งองค์**เทวอำรินทร์อินทรา** ขอให้สิทธิมี
 ชัย แก่ข้าพเจ้านี้เถิด ถวายเครื่องบูชาแล

(Local Medicine Texts, chapter 650)

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมการไหว้ครูที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านดังกล่าว สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ เครื่องบูชาและเครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ เพราะทุกอย่างที่ประกอบในพิธีกรรมจะเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนสิ่งต่าง ๆ ผู้ประกอบพิธีคือหมอยาพื้นบ้าน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนครูยา จะมีการอัญเชิญเทพเจ้าต่าง ๆ ลงมาสถิตอยู่ในตนเอง ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้มากยิ่งขึ้น สำหรับเครื่องบูชาในพิธีกรรมจะมีความหมายแฝงอยู่ เช่น ดอกไม้ แสดงถึงความเคารพ รูปเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เทียนเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา แสงเทียนที่เป็นประกายแสดงถึงคำสอนที่ทำให้จิตมีปัญญาสว่างไสว และมีสมาธิ หมากพลูเป็นสิ่งที่คนโบราณนิยมกินและใช้รับแขก อาหารคาวหวาน เป็นเครื่องบูชา เพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหล้าเป็นเครื่องบูชาพระฤๅษี และเงินติดเทียนเป็นเครื่องบูชาแก่ครูหมอยา เป็นต้น (Sutham Sophon, Interview: 4 June 2016)

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุดของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 พิธีกรรมการทำเครื่องบัตร์พลี เป็นพิธีกรรมเพื่อรักษาชีวิตของผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาได้ด้วยยาพื้นบ้าน เนื่องจากเชื่อว่าเป็นการกระทำของ ภูตผีวิญญูณ โดยเครื่องบัตร์พลีจะทำเป็นกระบะเครื่องสังเวย ทำด้วยกาบกล้วยหักพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมสามเหลี่ยม หรือวงกลม หมอยาพื้นบ้านและผู้ป่วยจึงตั้งพิธีบัตร์พลีเพื่อไม่ให้ภูตผีวิญญูณมารบกวนผู้ป่วย ในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง ปรากฏพิธีกรรมการทำเครื่องบัตร์พลีเพื่อเช่นสังเวยแม่ชื้อที่ให้โทษแก่เด็กทารก และเช่นสังเวยภูตผีวิญญูณที่มาคอยรบกวนหญิงตั้งครรภ์เพื่อหมายเอาชีวิตเด็กทารก ดังนี้

2.2.1 การทำเครื่องบัตร์พลีแม่ชื้อ พิธีกรรมนี้ทำเพื่อเช่นสังเวยแม่ชื้อที่ให้โทษแก่เด็ก หรือกระทำให้เด็กเจ็บป่วย ซึ่งไม่สามารถรักษาทางยาให้หายได้ ต้องอาศัยการรักษาโดยการตั้งเครื่องบัตร์พลีให้แก่แม่ชื้อ ด้วยการทำข้าวสารมาตำเพื่อปั้นเป็นรูปต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าแม่ชื้อจะมาเอารูปปั้นนั้นไปแทนตัวเด็ก แล้วใส่อาหารคาวหวานต่าง ๆ เหล้า เทียน และดอกไม้เป็นเครื่องบูชา เมื่อหมอยาเสกพระคาถาแล้ว ต้องนำไปวางไว้ตามทิศที่กำหนด ดังตัวอย่าง พิธีกรรมการตั้งเครื่องบัตร์พลีแม่ชื้อสำหรับเด็กที่เกิดได้ 6 วัน 6 เดือน 6 ปี และถูกแม่ชื้อชื้ออริให้โทษ ดังนี้

ถ้าเด็กเกิด 6 วัน 6 เดือน 6 ปี แลเด็กนั้นใช้ต้องแม่ชื้อชื้ออริทำโทษ ให้ใช้เจ็บหัว ให้ไอ ให้เอาดิน 3 ปั้นทาน้ำทำรูปต่างตัวเด็กนั้น เอาข้าวขาวดอกไม้อ้วน 5 ดอก ประชด 4 อัน แต่งเครื่องบูชาจงดี เอาไปเสียเมื่อค่ำด้วยมนต์นี้ฯ “โอมอรสุตน์ จัมมัง ริวาราย ปริยันตุ ภูญันตุ สวาทาย” ให้รมด้วยใบสะเดา 5 วัน หายแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 217)

2.2.2 พิธีกรรมบัตร์พลีภูตผีวิญญูณ พิธีกรรมนี้เช่นบวงสรวงภูตผีวิญญูณร้ายที่มารบกวนหญิงตั้งครรภ์ และมุ่งเอาชีวิตของทารกในครรภ์ ส่งผลให้หญิงที่ตั้งครรภ์อยู่นั้นเกิดความเจ็บป่วยขึ้น พิธีบัตร์พลีภูตผีวิญญูณจึงจัดขึ้นเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยของหญิงที่ตั้งครรภ์ การมีอายุครรภ์ในแต่ละเดือนจะทำพิธีและใช้เครื่องบัตร์พลีไม่เหมือนกัน การตั้งเครื่องบัตร์พลีจะทำคล้ายกับการตั้งเครื่องบัตร์พลีแม่ชื้อ

พิธีกรรมบัตร์พลีภูตผีวิญญาณที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง กล่าวถึงการเตรียมเครื่องบัตร์พลีภูตผีวิญญาณให้แก่หญิงตั้งครรภ์ตั้งแต่ 6 จนถึง 10 เดือน โดยหมอยาพื้นบ้านจะบอกรายละเอียดในการจัดเตรียมของบัตร์พลี ได้แก่ การปั้นแป้ง คลึงทองเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ อาหารคาวหวาน เหล้า และใช้ใบตองหรือใบมะม่วงมาวางรอง รูปบูชา พร้อมทั้งแจ้ทิดและจำนวนวันที่ต้องนำเครื่องบัตร์พลีไปวาง ดังตัวอย่าง พิธีกรรมบัตร์พลีผี สำหรับหญิงตั้งครรภ์ 9 เดือน ดังนี้

ถ้ามีครรภ์ได้ 9 เดือนแล้วถ้าไข้ ให้ปั้นรูปเสือดัว 1
รูปครุฑตัว 1 แร้งตัว 1 ดอกไม้ 3 สิ่งลูกไม้ 3 สิ่ง เอาใบมะม่วง
รองรูปบูชา เสียทิดอาคเนย์ ที่ต้นไม้ใหญ่ ทำ 3 วันถอยแลฯ

(Local Medicine Texts, chapter 201)

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมบัตร์พลี อันเกิดจากความเชื่อเรื่องอำนาจภูตผี วิญญาณ เป็นพิธีกรรมที่มีบทบาทต่อการดูแลสุขภาพของคนที่มิได้มีเฉพาะกรณีที่มีคนเกิดเจ็บป่วยไข้เท่านั้น แต่ยังปรากฏความเชื่อในช่วงวัยเด็กด้วย โดยชาวบ้านเชื่อว่าแม่ชื้อ เป็นผีประจำตัวเด็กทุกคน จะคอยคุ้มครองรักษาเด็ก ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นพ่อแม่จึงต้องให้ความเคารพต่อผีแม่ชื้อ โดยมีการเซ่นไหว้บูชาตามความเหมาะสม เพื่อขอให้ผีแม่ชื้อคอยคุ้มครองเด็กที่เป็นลูกหลานของตน โดยเฉพาะเมื่อเด็กมีสุขภาพอ่อนแอเจ็บไข้ได้ป่วย เป้ออาหาร เลี้ยงยาก พ่อแม่มักจะรำลึกถึงผีแม่ชื้อและทำพิธีเชิญผีแม่ชื้อให้มาช่วยคุ้มครองและบริบาลรักษาเด็ก

จากการวิเคราะห์ คติความเชื่อ และพิธีกรรมที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้าน ฉบับวัดแหลมทอง จะเห็นได้ชัดว่า ความเชื่อจะเชื่อมโยงกับพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในสังคมไทย ซึ่งผสมผสานกันศรัทธาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติไว้อย่างกลมกลืน พิธีกรรมบางอย่างได้สะท้อนคติความเชื่อทั้ง 2 ลักษณะเข้าด้วยกัน เช่น หมอยาพื้นบ้านใช้พระคาถาต่าง ๆ ในพิธีกรรมการรักษาโรค ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ นอกจากนั้น ยังปรากฏคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณที่หมอยาพื้นบ้านเชื่อว่า หากไม่เซ่นไหว้บูชาจะบันดาลให้เกิดโทษความเจ็บป่วย จึงต้องทำพิธีกรรมบัตร์พลีแม่ชื้อ และบัตร์พลีภูตผีวิญญาณไม่ให้นำเอาชีวิตเด็กในครรภ์ คติความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแสดงถึงจิตใจที่ละเอียดอ่อนของชนชาวภาคใต้ที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

บทสรุป

การศึกษาวิจัยตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาพบว่า ตำรายาพื้นบ้านประกอบด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน 2 ส่วน คือ 1) ส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาบันทึกตามเสียงพูดของชาวบ้านในท้องถิ่น โดยไม่คำนึงว่าใช้พยัญชนะตัวใดเป็นพยัญชนะต้น และพยัญชนะตัวใดเป็นตัวสะกด มุ่งเน้นเพียงให้อ่านออกเสียงได้ตรงกับคำที่ต้องการและสามารถสื่อความหมายได้ตรงกันเท่านั้น ผู้บันทึกได้แสดงองค์ความรู้ของหมอยาพื้นบ้านและเครื่องมือที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยกลวิธีที่สร้างความน่าเชื่อถือในการรักษาผู้ป่วย รวมทั้งการใช้ศัพท์บาลีสันสกฤตที่คนทั่วไปใช้จินตภาพเข้าใจได้ยาก เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือแก่ตำรายาและหมอยาด้วย และ 2) ส่วนที่เกี่ยวกับคติความเชื่อและพิธีกรรม ปรากฏว่าตำรายาพื้นบ้านวัดแหลมทองมีความเชื่อตามคติของพระพุทธศาสนา เชื่อเรื่องนรก เชื่อเรื่องพระรัตนตรัย เชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษ จึงเชื่อเรื่องการประกอบพิธีกรรมให้บูชาครุหมอยาและเช่นสังเวชเแม่ซ้อและภูตผีวิญญาณดังกล่าว

ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุค เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ชาวชุมชนในอดีตเชื่อว่าเป็นหนังสือที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวแทนองค์ความรู้ของหมอยาพื้นบ้าน และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อสังคมท้องถิ่นอย่างยิ่ง ผู้คนในอดีตจึงรักและหวงแหนตำรายาพื้นบ้านว่า เป็นมรดกที่ล้ำค่าของสังคม แม้หมอยาผู้เป็นเจ้าของตำรายาก็จะเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย ปัจจุบัน สังคมไทยได้พัฒนาก้าวหน้าไปในทุกด้าน การคมนาคมมีทั้งทางบก ทางเรือ และทางอากาศ ประชาชนในแต่ละถิ่นชุมชนสามารถเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก ทำให้ชุมชนแต่ละท้องถิ่นได้รับวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้าผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งการแพทย์แผนสมัยใหม่ จึงทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนเปลี่ยนไป ซึ่งรวมทั้งคติความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ และวัฒนธรรมการรักษาโรคด้วยหมอยาพื้นบ้านด้วย

อย่างไรก็ตาม ความเจริญทางการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้การแพทย์แผนโบราณของหมอยาพื้นบ้านได้ปรับตัวพัฒนาศักยภาพและคุณภาพให้กลับมาเป็นแพทย์ทางเลือกจนเป็นที่นิยมของประชาชนอีกครั้ง ด้วยวิธีการผลิตยาแบบสมัยใหม่จากสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทองมีจำนวนมาก เป็นตำรายาที่ใช้รักษาไข้แก้โรคต่าง ๆ ถ้านำมาประยุกต์ใช้แบบสมัยใหม่ จะได้ทั้งคุณภาพยาที่ใช้รักษาโรคทางกายและรักษาโรคทางใจได้ด้วย เพราะประชาชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในเจ้าของตำรายาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

References

- Am-orn Treechan. (1985). *Study of language and beliefs in traditional Thai textbooks of Suphanburi, Nakhonpathom and Samutsakhon*. Master thesis Department of Thai. Bangkok: Srinakharinwirot University. (In Thai)
- Chuan Petkaew. (1985). Literature of Nakhonsithammarat In *The 3rd Nakhonsithammarat History Seminar. Nakhonsithammarat: Language and Literature*. pp. 85 - 98. Nakhonsithammarat: Nakhonsithammarat Teachers College. (In Thai)
- _____. (2003). *Research Report Southern Thai Wisdom in Therapy: A Case Study of Surat Thani, Chumphon and Ranong*. Suratthani: Suratthani Rajabhat University. (In Thai)
- Kunchuay Piyawit. (1989). "Language and beliefs in folk medicine texts from Bueng temple at Chokchai District, Nakhonratchasima Province." Master of Arts Department of Thai. Mahasarakham: Srinakharinwirot Mahasarakham University. (In Thai)
- Lamthong Temple, Mueng District, Suratthani Provice. (n.d.c.). *Local Medicine Texts*. In White Bud Book (ancient Thai Book), and Thai Alphabets. (In Thai)
- Ministry of Education. (1999). *Medical care: medical wisdom and literary heritage*. Bangkok: Teacher's council publishing Ladpraw. (In Thai)
- Praphon Ruangnarong. (1990). "Southern Writers Literature." In *The Symposium on reading and writing poetry*. pp. 17 - 20. Nakhonpathom: Silpakorn University. (In Thai)

การวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากหนังสือบุคของวัดแหลมทอง
อำเภอเมืองฯ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

- Premwit Wiwatthanaset. (1984). *Literature of folk medicine of the Thai Song Dum people at Bangragum District, Phitsanulok Province: A study of fuctional and cognitive approaches*. Master of Arts Department of Thai. Phitsanulok: Srinakharinwirot University Phitsanulok. (In Thai)
- Sakorn Luensakorn. (1983). *Study of language vocabulary in traditional medicine texts*. Bachelor of Arts Department of Thai. Bangkok: Silpakorn University. (In Thai)
- Sudarat Tanta-ariya. (2005). *An analysis of treditional thai formulars of herbal medicines recorded in Pang'nga manuscripts*. Thesis Master of Arts Department of Thai. Bangkok: Graduate School Silpakorn University. (In Thai)
- Suthiwong Phongphaibul. (1978). *The vision of Southern people*. Songkhla: Thaksin Institute of Education, Srinakharinwirot University Songkhla. (In Thai)
- _____. (2004). "Identification and dynamics of literature, medical and hygienic". In *Thaksin literature: Literature Review*. pp. 459 - 472. Bangkok: The Thailand Research Fund. (In Thai)
- _____. (2004). "The Culture symbolism in Thaksin literature." In *Thaksin literature : Literature Review*. pp. 173 - 184. Bangkok: The Thailand Research Fund. (In Thai)
- Suthiwong Phongphaibul and Chuan Petkaew. (2004). *Thaksin Literature: Observation Literature*. Bangkok: Amarin Printing & Publishing. (In Thai)
- Thawat Punnothok. (2000). *Comparative Literature Analysis* (2nd ed.). Bangkok: Ramkhamhaeng University Press. (In Thai)
- Udom Noothong. (1979). *Literature in the Southern Romance*. Songkhla: Srinakharinwirot University Songkhla. (In Thai)

Wichai Chokwiwat. (2007). *The Thai Herbal Medicine Preservation and Promotion Act, 1999*. Bangkok: Superior Printing House Limited.
(In Thai)

Interviews

Chuan Petkaew (Interviewee) Nattha Wipolchai (Interviewer). at 394, Moo 2, sub - district Thathong, Kanchanadit District, Suratthani Province. On 20th June 2016.

Phra-athiganphiphat Sirijanthon (Interviewee) Nattha Wipolchai (Interviewer). at Lamthong Temple, sub - district Khlongchanak, Mueng District, Suratthani Province. On 27th July 2016.

Sutham Sophon (Interviewee) Nattha Wipolchai (Interviewer). at 30, Moo 3, sub - district Khlongchanak, Mueng District, Suratthani Province. On 4th June 2016.